

Sp.

64. Tillaga til þingsályktunar

[64. mál]

um umbætur í málefnum aldraðra.

Flm.: Jóhanna Sigurðardóttir, Eiður Guðnason, Karl Steinar Guðnason,
Jón Baldvin Hannibalsson, Kjartan Jóhannsson, Karvel Pálmason.

Alþingi ályktar að fela ríkisstjórninni að láta nú þegar fara fram ítarlega úttekt á fjárhagslegri og félagslegri stöðu aldraðra og nái hún a. m. k. til eftirtalinna þátta:

1. húsnæðis- og vistunarmála,
2. félagslegrar stöðu,
3. framfærslukostnaðar og fjárhagslegrar afkomu,
4. atvinnu með tilliti til hlutastarfa.

Niðurstöður skulu lagðar fyrir Alþingi eins fljótt og auðið er. Á grundvelli þeirra skal ríkisstjórnin í samráði við samstarfsnefnd um málefni aldraðra (sbr. 3. gr. laga nr. 91/1982 um málefni aldraðra) leggja fram heildaráætlun um skipulegt átak og forgangsverkefni í hagsmunamálum aldraðra á næstu árum sem tryggji betur en nú er félagslegt öryggi og fjárhagsafkomu aldraðra, sem og húsnæðisástöðu og atvinnu við hæfi aldraðra sem þess óska.

G r e i n a r g e r ð .

Meginmarkmið þessarar þingsályktunartillögu er að fram fari ítarleg úttekt á fjárhagslegri og félagslegri stöðu aldraðra hér á landi og slík úttekt yrði síðan grundvöllur að skipulagðri áætlunargerð um umbætur í hagsmunamálum aldraðra á næstu árum.

Mikil breyting hefur orðið á allri þjóðfélagsgerðinni á undanförunum árum, svo sem atvinnuháttum, samfara síauknum kröfum um endurmenntun í atvinnulífnum, erfiðleikum í framfærslu heimilanna, aukinni atvinnuþátttöku kvenna og kröfunni um jafnrétti kynjanna, svo að eitthvað sé nefnt. Þessi þróun hefur á margvíslegan hátt breytt stöðu aldraðra í þjóðfélaginu. Ýmsir þættir í þjóðfélagsgerð lidinna ára, sem áður veittu öldruðum stuðning og öryggi og gáfu lífinu gildi á elliárum, hafa því breyst og þótt annað hafi komið í staðinn og ýmislegt hafi áunnist er margt sem bendir til þess að öryggisleysi aldraðra á ýmsum sviðum í þjóðfélaginu hafi vaxið og uppbyggingin í málefnum aldraðra hafi ekki fylgt eftir sem skyldi breyttri þjóðfélagsgerð.

Á vettvangi frjálsra félagasamtaka, svo og af hálfu stjórnvalda, hafa unnist áfangasigrar í baráttumálum aldraðra og skref verið stigin sem ætlað er að tryggja velferð aldraðra. Má þar einkum nefna nokkra uppbyggingu og þjónustu á dvalarstofnunum aldraðra, svo og lög um málefni aldraðra sem samþykkt voru á Alþingi á árinu 1982, en markmið þeirrar löggjafar var einkum að tryggja betra skipulag heilbrigðis- og félagslegrar þjónustu við aldraða.

Þó að ýmis mikilvæg ákvæði sé að finna í þeirri löggjöf verður ekki sagt að hún hafi enn markað í framkvæmd nein þáttaskil í málefnum aldraðra þar sem ýmis mikilvæg ákvæði hennar hafa ekki komið til framkvæmda og ekki verður ráðið að nein breyting sé þar í vændum.

Þar sem markmið þessarar þingsályktunartillögu er að gera heildarúttekt á stöðunni í málefnum aldraðra og leggja hana til grundvallar í heildaráætlunargerð um skipulag og bætt kjör aldraðra er nauðsynlegt að gera hér nokkra grein fyrir núverandi skipulagi þessara mála, svo og stöðunni eins og hún verður best skilgreind.

Núverandi skipulag.

Samstarfsnefnd um málefni aldraðra, sem stofnsett var með samþykkt laga um málefni aldraðra 1982, er sá aðili af hálfu hins opinbera sem hefur það verkefni með höndum að vera skipulags- og samræmingaraðili í málefnum aldraðra. Verkefni samstarfsnefndarinnar er að hafa frumkvæði að áætlunargerð og stefnumótun er lýtur að heilbrigðis- og félagslegri þjónustu og vera tengiliður milli ráðuneyta, stofnana og samtaka er starfa að málum aldraðra. Auk þess má nefna að samstarfsnefndin hefur með höndum að gera tillögur hverju sinni um úthlutun úr Framkvæmdasjóði aldraðra sem ætlað er að stuðla að byggingu húsnæðis og dvalarstofnana fyrir aldraða.

Skipulag þjónustu er einnig í höndum stjórnar heilsugæslustöðvar og félagsmálaráða í hverju heilsugæsluumdæmi en verkefni þeirra er m. a. að skipuleggja öldrunarþjónustu í umdæmi sínu í samráði við forstöðumenn einstakra þátta þjónustunnar.

Samkvæmt lögum um málefni aldraðra á að vera starfandi við hverja heilsugæslustöð þjónustuhópur aldraðra sem hefur það verkefni að meta vistunarþörf aldraðra í umdæminu, að fylgjast með heilsufarslegri og félagslegri velferð aldraðra og sjá til þess að aldraðir á svæðinu fái þá þjónustu sem þeir þarfnast.

Þá má nefna til sögunnar Öldrunarráð Íslands sem starfar á vettvangi frjálsra félagasamtaka en aðild að því eiga landssamtök sem vinna m. a. að bættum kjörum aldraðra, stofnanir sem vinna að úrlausnum öldrunarmála um land allt og félög og stofnanir sem starfa innan landshluta, m. a. að hagsmunamálum aldraðra.

Nauðsyn á heildarúttekt.

Ljóst er að ef vel á til að takast um uppbyggingu í málefnum aldraðra og tryggja á betur en nú er félagslegt öryggi og afkomu aldraðra er nauðsynlegt að þessir aðilar og aðrir þeir, sem að málefnum aldraðra starfa, hafi heildaryfirsýn yfir alla þá þætti sem lúta að velferð aldraðra í þjóðfélaginu til að markvisst og á skipulegan hátt sé hægt að leggja grunn að allri áætlunargerð sem tryggi betur öryggi og afkomu aldraðra í þjóðfélaginu. Þó að nokkur úttekt hafi verið gerð á stöðunni í vistunarmálum aldraðra, svo og ýmsum þjónustuþáttum, sem oftast eru staðbundnir, hefur engin samræmd heildarúttekt verið gerð á vistunarþörf aldraðra á landinu öllu eða forgangverkefnum á því sviði.

Sum sveitarfélög hafa reynt að glöggva sig almennt á stöðunni í málefnum aldraðra á sínum stað, bæði fjárhagsafkomu, vistunar- og þjónustustörf aldraðra, en engin heildarúttekt hefur þó verið gerð á fjárhagsstöðu, afkomu, framfærslukostnaði né félagslegri stöðu aldraðra. Hér er þó um að ræða grundvallaratriði ef vinna á á farsælan hátt að málefnum aldraðra því að glögg yfirsýn og vitneskja verður að liggja fyrir um alla þætti sem lúta að kjörum og velferð aldraðra og um þær aðstæður sem aldraðir búa við hverju sinni.

Nú má segja sem svo að þeir sem gerst þekkja aðstæður aldraðra og helst hafa að þeim málum unnið telji sig þekkja það vel aðbúnað og kjör aldraðra að enga úttekt þurfi til leiðbeiningar og samræmingar á því sem gera þarf. Vitað sé að vistunarþörfin sé mikil og hvergi nærri fullnægt, lífeyrir almannatrygginga nægi hvergi til framfærslu og húsnæðisá- staða margra aldraðra sé bágborin. Vissulega er þetta sú mynd sem blasir við mörgum, bæði öldruðum, fjölskyldum þeirra og þeim sem að málefnum aldraðra vinna. Engu síður er það mat flutningsmanna að brýn nauðsyn sé ítarlegrar úttektar á þessum málum eins og þessi tillaga gerir ráð fyrir til að hægt sé á markvissari hátt en verið hefur að leggja drög að skipulagi í áætlunargerð og forgangsverkefnum næstu ára og bættum kjörum og aðbúnaði aldraðra.

Fjárhagsleg staða.

Samkvæmt upplýsingum kjararannsóknarnefndar er hækkun framfærslukostnaðar 1. janúar 1983 til 1. september 1984 82,8%. Grunnlífeyrir almannatrygginga hefur á sama tíma hækkað um 44,9%. Ellilífeyrir og tekjutrygging hafa á þessu tímabili hækkað um 60,3%. Svo mikil skerðing, sem orðið hefur á framfærslueyri þeirra öldruðu sem við verst kjör búa, getur vissulega haft viðtæk áhrif á hag og afkomu þessa fólks.

Ótrúlega stór hópur aldraðra hefur ekki úr neinu að spila nema lífeyri almannatrygginga. Það sést best á eftirfarandi upplýsingum frá Tryggingastofnun ríkisins.

Í september sl. voru greiðslur tekjutryggingar til aldraðra hjá Tryggingastofnuninni með eftirfarandi hætti:

Reykjavík:

2335 aldraðir fengu skerta tekjutryggingu.

3292 fengu óskerta tekjutryggingu.

3534 fengu enga tekjutryggingu.

Landið í heild:

5202 aldraðir fengu skerta tekjutryggingu.

8198 fengu óskerta tekjutryggingu.

5888 fengu enga tekjutryggingu.

Samkvæmt upplýsingum Hagstofu var fjöldi 67 ára og eldri í árslok 1983 20 796. Ef lítið er á tölur Tryggingastofnunar ríkisins **má ráða að tæplega 40% 67 ára og eldri á Íslandi hafa einungis til framfærslu lífeyri almannatrygginga.** Sem dæmi um hvað lítið er í raun vitað um þennan stóra hóp aldraðra, sem einungis hefur lífeyri almannatrygginga sér til framfærslu, má nefna eftirfarandi:

Til að fá óskerta tekjutryggingu mátti einstaklingur þann 1. sept. sl. hafa að hámarki launatekjur eða lífeyrissjóðsgreiðslur að upphæð kr. 41 670 kr. á ári. Tryggingastofnun ríkisins hefur engar upplýsingar um hve margir af þessum 8200 einstaklingum hafa tekjur upp að frítekjumarkinu (41 670 kr. eða 3472 kr. á mánuði) eða þá hvernig sú tekjuskipting er innbyrðis milli þessa hóps. Engin úttekt hefur verið gerð á félagslegri stöðu þessa fólks, til að mynda húsnæðisadstöðu, hve stór hluti þessara 8200 ellilífeyrisþega býr í eigin húsnæði eða leiguhúsnæði eða hvernig afkomu þeirra eða framfærslumöguleikum sé að öðru leyti háttáð en úttekt þeirri, sem þessi þingsályktunartillaga gerir ráð fyrir, er ætlað að leiða það í ljós.

Vistunarmál.

Óhætt er að fullyrða að neyðarástand ríki í vistunarmálum aldraðra, einkum á höfuðborgarsvæðinu. Það segir sína sögu að á sama tíma og 900 umsóknir liggja fyrir hjá Reykjavíkurborg um vistunarrými fyrir aldraða skuli aðeins vera í byggingu eitt vistheimili í Hjallaseli sem áætlað er að taka í notkun á árinu 1985 eða 1986. Það veitir aðeins 70—80 öldruðum úrlausn. Talið er að af 900 öldruðum, sem biða eftir vistunarrými á höfuðborgarsvæðinu, séu 300 þeirra í mjög brýnni þörf fyrir úrræði og þoli enga bið. Athyglisvert er einnig að tæplega 150 þeirra, sem á biðlista eru eftir vistunarrými, eru 86 ára og eldri.

Í grein, sem Þórir S. Guðbergsson, ellimálafulltrúi Reykjavíkurborgar, ritar í Morgunblaðið 31. maí 1984, kemur fram að um 320 þeirra, sem á biðlista eru, búi enn í leiguhúsnæði á almennum markaði og tugir manna í þessum aldursþópi eigi sífellt á hættu á hverju ári að verða sagt upp húsnæði og búi því við stöðugt öryggisleysi. Að auki má ætla að húsaleigan vegi þungt í framfærslubyrði aldraðra, ekki síst á almenna markaðinum og ekki er óvarlegt að áætla að 50—70% af lífeyri aldraðra úr almannatryggingum fari í húsnæðiskostnað.

Í sömu grein Þóris S. Guðbergssonar kemur einnig fram að margir, sem á biðlista eru, eigi sínar eigin íbúðir eða sitji í óskiptu búi en geti nánast ekki lengur verið heima vegna lasleika eða öryggisleysis.

Starfslok.

Í riti Þóris S. Guðbergssonar, „Þegar ég eldist“, er vitnað til könnunar sem gerð var af Jóni Björnssyni sálfræðingi fyrir félagsmálaráð Reykjavíkur á árunum 1974—1975. Þar segir svo:

„Þá kom fram í áðurnefndri könnun að flestir virðast hætta að stunda launavinnu af illri nauðsyn en ekki samkvæmt eigin ósk. Eldra fólk heldur í vinnuna dauðahaldi af ýmsum ástæðum. Bætur almannatrygginga duga ekki til lífsframfæris nema við bestu aðstæður svo að margt eldra fólk er beinlínis nauðbeygt til þess að halda í nokkrar vinnutekjur. Tekjuskattur knýr marga til þess að halda áfram vinnu. Ýmsar félagslegar og sálrænar ástæður eru þó síst léttvægari heldur en hinar fjárhagslegu. Eldra fólk sem vissulega er af mjög vinnusamri kynslóð, sem lítið hefur þekkt til tómsunda, finnst að drjúgur hluti manngildisins felist í því að geta séð fyrir sér sjálfur og vera ekki upp á aðra kominn. Margir óttast einangrunina þegar lítið er á vinnuna o. s.frv., sakna vinnufélaganna, tilbreytingarinnar og þeirrar lífsfyllingar sem vinnan gefur.“

Í þessari mynd, sem Jón Björnsson dregur upp af viðhorfum eldra fólks til starfsloka, felst örugglega mikill sannleikur sem stjórnvöldum ber skylda til þess að gefa gaum. Hvaða áhrif hefur það á aldrað fólk við sémilega heilsu og með löngun til að stunda vinnu við sitt hæfi þegar það skyndilega er rífið burt af vinnumarkaðinum vegna laga og reglna sem sveitarfélög eða einstök fyrirtæki hafa sett? Á því hefur engin könnun verið gerð.

Hlutastörf.

Í könnun Jóns Björnssonar sálfræðings á vinnugetu og atvinnumöguleikum aldraðra í Reykjavík á árunum 1974—1975, sem gefin var út 1976, eru settar fram tillögur um úrbætur í atvinnumálum aldraðra. Þar kemur fram að af fjölmörgum tillögum, sem settar eru fram til úrbóta, muni trúlega engin gagnast eins stórum hluta aldraðra í atvinnuvanda eins og ein sú kostnaðarminnsta sem þar er talin, þ. e. sú að skipta heilsdagsstörfum í hálf dagsstörf þar sem því yrði með góðu móti við komið.

Um þennan þátt segir svo í umræddri könnun:

„Skipting heilsdagsstarfs í tvö hálf dags- eða hlutastörf er í fjölmörgum tilvikum einungis einfalt skipulagsatriði og unnt væri að margfalda framboð á hálf dagsvinnu án þess að það á neinn hátt rýrði afköst. Hið eina, sem á skortir að af þessu verði, er oft einungis frumkvæði. Með slíkri skiptingu starfa, þar sem því yrði með góðu móti við komið, væri stigið gífurlegt skref í þá átt að leysa atvinnuvanda aldraðs fólks og auka atvinnumöguleika því til handa. Tilkostnaður við slíka aðgerð miðað við gagnsemi hennar og notagildi er lítill sem enginn.“

Það er skoðun flm. þessarar þáttill. að þegar hugað er að þáttum, sem snúa að velferð og høgum aldraðra, hljóti þessi þáttur einnig að þurfa að koma inn í myndina og það hljóti að verða kannað hvort ekki séu möguleikar, í samráði við aðila vinnumarkaðarins, að leita leiða til að auka möguleika aldraðra á hlutastörfum, t. a. m. með endurskipulagningu starfa með þarfir aldraðra í huga. Með þeim hætti geta aldraðir með eðlilegri hætti en nú er aðlagast því að hætta þátttöku í störfum á vinnumarkaðinum og að auki verið þar lengur en ella en það gæti ekki síður verið verðmætt fyrir samfélagið en þá öldruðu.

Það er skoðun flm. þessarar þáttill. að fallist Alþingi á að fela ríkisstjórninni ítarlega úttekt á fjárhagsstöðu, afkomu og félagslegri stöðu aldraðra mundi slík úttekt auðvelda allar ákvarðanir og stuðla að aukinni velferð aldraðra í þjóðfélaginu.